



COVID-19 Pandemisi Sırasında Kardiyak ve Non-kardiyak Kronik Hastalığı Olan Kişilerin Yaşadığı Tıbbi Sorunlar

Medical Problems Experienced by People with Cardiac and Non-cardiac Chronic Diseases During the COVID-19 Pandemic

© Saadet Aydın

Bakırçay Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kardiyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Öz

Amaç: Koronavirüs hastalığı-2019 (COVID-19) pandemisi sırasında kardiyak hastalıklar başta olmak üzere, kronik hastalığı olan kişilerin tanı, tedavi ve takiplerinde birtakım sorunlar yaşanmıştır. Tüm dünyayı olumsuz etkileyen pandeminin bu kapsamdaki etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada hastaların bu dönemdeki durumları önceden seçmeli bir anketle incelenmiştir. Sonuç olarak yaşanan sorunlar ve teletıp gibi yeni yöntemlerle hastaların yönetimi gibi durumlar ortaya konulmuştur.

Yöntem ve Gereçler: Bu çalışmada kronik hastalığa sahip (n=564) tıbbi takipte olan bireylere, 23 sorudan oluşan önceden seçmeli anket, SurveyMonkey online istatistik programı üzerinden gönderilmiştir. Veriler, daha sonra IBM SPSS Statistics 20 programı ile incelendi. Kategorik değişkenlerin dağılımlarının, gruplar içinde farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için ki-kare testi kullanıldı. Gruplar arası karşılaştırmalar Mann-Whitney U testi ile yapıldı. $P < 0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

Bulgular: Bu ön-çalışmaya %55,5'i kadın olmak üzere yaş ortalaması $47,5 \pm 15,5$, toplam 564 hasta dahil edildi. Hastaların %54,08'i (n=305) pandemi döneminde rutin hastane kontrollerinin aksadığını ifade etti. Kaygı düzeyini aşırı veya çok olarak ifade edenlerin %4,9'u, orta-az veya hiç olarak belirtenlerin ise %1,5'inde COVID-19 enfeksiyonu geliştiği tespit edilmiştir ($p=0,038$). Pandemi döneminde uzaktan hekim desteği sunularak yapılan teletıp yöntemi ile ilgili, katılımcıların 286'sı (%50,71) çok faydalı, 262'si (%46,45) faydalı, 16'sı ise (%2,84) gereksiz bir uygulama olduğu fikrine sahipti.

Sonuç: COVID-19 pandemisi kardiyak ve non-kardiyak kronik hastalığı olan hastaların tanı, tedavi ve takiplerinde, birtakım olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bu dönemde, kronik hastalıkların yönetiminde yeni teknolojik yöntemler geliştirilmiş olup, yapılan uygulamaların etkinliğini değerlendirmek açısından geniş ölçekli randomize çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, teletıp, kardiyovasküler hastalık, kaygı

Abstract

Objective: During the coronavirus disease-2019 (COVID-19) pandemic, there have been some problems in the diagnosis, treatment and follow-up of people with chronic diseases, especially cardiac diseases. In this study, which aims to examine the effects of the pandemic, which negatively affects the whole world, in this context, the conditions of the patients in this period were examined with a multiple-choice questionnaire. As a result, situations such as the problems experienced and the management of patients with new methods such as telemedicine have been revealed.

Material and Methods: In this study, a multiple-choice questionnaire consisting of 23 questions was sent to individuals with chronic disease (n=564) under medical follow-up via the SurveyMonkey online statistics program. The chi-square test was used to investigate whether the



Yazar Adresi/Address for Correspondence: Saadet Aydın, Bakırçay Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kardiyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
Tel/Phone: +90 232 398 37 00 **E-Posta/E-mail:** dr.saadetaydin@gmail.com **ORCID ID:** orcid.org/0000-0003-0817-1026
Geliş Tarihi/Received: 02.04.2023 **Kabul Tarihi/Accepted:** 15.05.2023

©Telif Hakkı 2023 Kardiyovasküler Akademi Derneği, Galenos Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 Uluslararası Lisansı tarafından lisanslanmıştır.

distributions of categorical variables differed within the groups. Comparisons between groups were made with the Mann-Whitney U test. A value of $p < 0.05$ was considered statistically significant.

Results: A total of 564 patients with a mean age of 47.5 ± 15.5 , 55.5% of whom were women, were included in this pre-study. 54.08% of the patients ($n=305$) stated that their routine hospital controls were disrupted during the pandemic period. It was determined that 4.9% of those who expressed their anxiety level as excessive or high, and 1.5% of those who stated it as moderate-less or not developed COVID-19 infection ($p=0.038$). Regarding the telemedicine method, which was performed by providing remote physician support during the pandemic period, 286 (50.71%) of the participants had the idea that it was a very useful, 262 (46.45%) useful, and 16 (2.84%) unnecessary application.

Conclusion: The COVID-19 pandemic has caused some negative results in the diagnosis, treatment and follow-up of patients with cardiac and non-cardiac chronic diseases. In this period, new technological methods have been developed in the management of chronic diseases, and large-scale randomized studies are needed to evaluate the effectiveness of the applications.

Keywords: COVID-19 pandemic, telemedicine, cardiovascular disease, anxiety

GİRİŞ

Kronik hastalıklar yavaş ilerleyen, uzun ve sürekli bakım gerektiren bireylerin bütün yaşamlarını etkileyen önemli bir sağlık sorunudur. Tıbbi nedenlerle ya da semptomlarla ilişkili sağlık sorunları veya ≥ 3 ay süre bakım gerektiren durumlar bu kapsamda yer alır. Kronik hastalığı olanlar koronavirüs hastalığı-2019'un (COVID-19) olumsuz sonuçları yönünden daha fazla risk altındadır. Bu ön-çalışmada pandemi döneminde kronik hastalığı olan bireylerin yaşadığı tıbbi sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM VE GEREÇLER

Bu çalışmada kronik hastalığa sahip ($n=564$) tıbbi takipte olan bireylere, 23 sorudan oluşan önceden seçmeli anket, SurveyMonkey online istatistik programı üzerinden gönderilmiştir. Çalışmaya >18 yaş olan hastalar alınmış olup, anket sonunda tüm katılımcılardan alınan cevapların, bu çalışmada kullanılacağına dair onam alınmıştır. Çalışma yerel etik kurul tarafından onaylanmıştır.

İstatistiksel Analiz

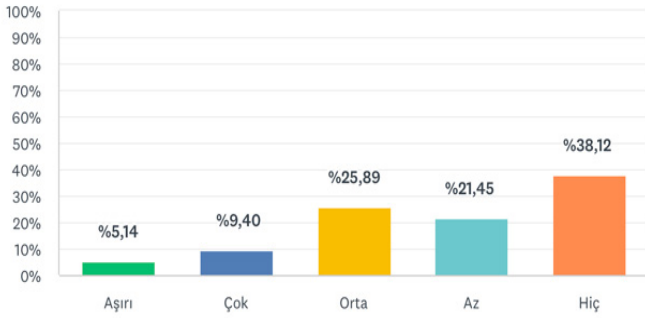
Veriler, daha sonra IBM SPSS Statistics 20 programı ile incelendi. Kategorik değişkenlerin dağılımlarının, gruplar içinde farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için ki-kare testi kullanıldı. Gruplar arası karşılaştırmalar Mann-Whitney U testi ile yapıldı. $P < 0,05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

BULGULAR

Bu ön-çalışmaya %55,5'i kadın olmak üzere yaş ortalaması $47,5 \pm 15,5$, toplam 564 hasta dahil edildi. Hastalardaki kronik durumlar arasında hipertansiyon en önde yer almaktaydı (%16,31). Diabetes mellitus (%5,85), kronik böbrek yetersizliği ve diyalize girme (%0,89), onkolojik rahatsızlıklar (%5,50), kalp yetersizliği (%3,37), diğer kalp ve damar hastalıkları (%11,17), romatizmal hastalıklar (%4,79), çeşitli akciğer hastalıkları

(%5,32), ürolojik hastalıklar (%1,60), kadın hastalıkları (%2,30) ve kistik fibrozis (%1,77) çalışmaya alınan kişilerdeki tıbbi durumlarıdır. Hastaların %32,8'i sigara içicisi ($n=185$) idi. Bu hastaların %16,8'i ($n=31$) bu dönemde sigara içme durumlarında artma olduğunu belirtti. %21,6'sı ($n=40$) ise sigarada azalma tariflerken, %53,5'i ($n=99$) aynen devam ettiklerini, %8,1'i ($n=15$) ise sigarayı bıraktığını belirtti. Hastaların %54,08'i ($n=305$), pandemi döneminde rutin hastane kontrollerinin aksadığını ifade etti. %10,64 ($n=60$) oranında hasta, bu sebeple hastalıklarında kötüleşme geliştiğini belirtti. Hastalıklarının kötüleşmesi sebebi ile 40 hasta (%7,1) acil servis başvurusu yaptığını belirtti. Acil başvurusu yapan hastaların yaş ortalaması $48,2 \pm 17,7$ iken; başvuru ihtiyacı olmayanların $47,4 \pm 15,3$ olarak tespit edildi ($p=0,746$). Hastalar bu dönemde hastalıklarının yönetimini %38,7 ($n=218$) kendi kendilerine internet ve medya aracılığı ile, %40,8 ($n=230$) hekimleri ile teletıp yöntemi ile ve %20,5 ($n=116$) hastaneye gelerek sağladıklarını ifade etti. Yine bu dönemde, 11 (%1,95) hasta polimeraz zincir reaksiyonu yöntemi ile tespit edilen COVID-19 hastalığı geçirdiğini söyledi (6 kadın, 5 erkek; yaş: $43,2 \pm 15,4$). Bu hastaların 3'ünde hipertansiyon, 1'inde böbrek yetersizliği, 1'inde koroner arter hastalığı ve 1 diğerinde de romatizmal hastalık bulunmaktaydı. İki yüz yirmi beş hasta (%39,89) bu dönemde diyetlerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtti. Hastaların pandemi döneminde, %31,91'i evde ($n=180$), %26,06'sı ($n=147$) bahçe vs. gibi yerlerde yürüyüş yaparak egzersiz yapmaya çalıştıklarını; %42,02'si ($n=237$) ise egzersiz yapamadığını söyledi. Hastalarda bu dönemde çeşitli oranlarda kaygı durumu geliştiği belirlendi (Şekil 1). Kaygı düzeyini aşırı veya çok olarak ifade edenlerin %4,9'u, orta-az veya hiç olarak belirenlerin ise %1,5'inde COVID-19 enfeksiyonu geliştiği tespit edilmiştir ($p=0,038$). Dört yüz altmış beş hasta (%82,45) hastaneye gelmekten korktuklarını belirtti. Yüz iki hasta (%18,09) bu dönemde hastalıklarında kötüleşme olmasına rağmen evde kalmaya devam ettiklerini, 40 hasta ise (%7,09) kronik rahatsızlıklarının kötüleşmesi sebebi ile acil servise gittiklerini belirttiler. Warfarin kullanan 32 hastanın, 9'u (%28,1) evde kendi ölçüm cihazları ile, 10'u

(%31,3) hastanede uluslararası normalleştirilmiş oran (INR) kontrollerini yaptırdıklarını, 13'ü (%40,6) ise hissettikleri kaygı sebebi ile takip için sağlık merkezlerine gelemediklerini, bu sebeple kontrollerinin aksadığını söyledi (Şekil 2). Kırk sekiz hasta medyadan duyduklarından, 154 hasta Sağlık Bakanlığı'nın uyarıları doğrultusunda, 38'i hekimlerinin önerisinden ve 80'i ise kendi kaygıları nedeniyle evde kalma uygulamasına uyduklarını belirttiler. Hastaların 446'sı (%79,08) bu uygulamayı kesinlikle doğru bulduğunu, 91'i (%16,13) kararsız olduklarını, geri kalan 27 (%4,79) kişi ise gereksiz bulduklarını bildirdiler. Pandemi döneminde bilgisayar, telefon vb. yöntemlerle görüntülü, sesli ve yazılı olarak uzaktan hekim desteği sunularak yapılan teletıp yöntemi ile ilgili, katılımcıların 286'sı (%50,71) çok faydalı, 262'si (%46,45) faydalı, 16'sı ise (%2,84) gereksiz bir uygulama olduğu fikrine sahipti. Hastalar bu dönemde rutin kullandıkları ilaçları %22,16 (n=125) sağlık merkezlerinde reçete yazdırarak, %48,58 (n=274) raporlu ilaç olması sebebi ile eczanelerden direkt alarak, %25,71 (n=145) kendi imkanları ile ücretle aldıklarını; %3,55 (n=20) hasta ise ilaç almalarının bu dönemde aksadığını ifade etti.



Şekil 1. COVID-19 pandemisi döneminde hastalardaki kaygı hissetme dereceleri

COVID-19: Koronavirüs hastalığı-2019



Şekil 2. COVID-19 pandemisi döneminde warfarin kullananların INR takiplerindeki durum

COVID-19: Koronavirüs hastalığı-2019, INR: Uluslararası normalleştirilmiş oran

TARTIŞMA

COVID-19 pandemisi başta kronik hastalığı olan kişiler olmak üzere tüm toplumda farklı yönlerde etkiler yapmıştır. Sigarayı bırakma veya azaltma kararı alan hastalarda bu yönde olumlu bir durum görülürken, bazı hastaların yaşamış oldukları kaygı ve evde kalma döneminde artan boş vakit sebebi ile sigara içme miktarlarında artış göstermesi olumsuz yönde tespit edilen durumlar içinde yer almaktadır. Literatürde, sigara içenlerin COVID-19 ile olumsuz etkileşiminden ve bırakmanın ise hastalık prognozu açısından olumlu etkileri olduğundan bahsedilmiştir (1). Bu sebeple pandemi döneminde sigarayı bırakma çabalarının arttığı raporlanmıştır (2). Mevcut çalışmamızda da literatüre benzer olarak, sigara içen hastaların %16,8'inde bu dönemde sigara içme durumlarında artma, %21,6'sında sigarada azalma, %53,5'inde aynen devam etme ve %8,1'inde ise sigarayı bırakma durumu bulunmuştur.

COVID-19 pandemisi iki şekilde sağlık sorunlarına sebep olmuştur. Birincisi, virüsün doğrudan sebep olduğu fiziksel sağlık sorunları iken; diğeri salgınla ilgili anksiyete ve panik gibi birtakım ruhsal sağlık sorunlarıdır. COVID-19 pandemisi sadece medikal bir sağlık krizi olarak değil, aynı zamanda bir psikososyal acil durum olarak da bildirilmektedir (3). Çalışmamızda da hastaların, birçoğunun çeşitli derecelerde yaşamış oldukları kaygı sebebi ile hastane ve sağlık kuruluşlarına, rutin takiplerinin yanında, acil durumlarda dahi gelememesinin birtakım olumsuz sağlık sonuçları ile sonuçlandığı görülmektedir.

Pandemi sürecinde birçok kişide beslenme alışkanlıklarının olumsuz etkilendiği, uyku sürelerinin uzadığı, fiziksel aktivite düzeyinin azaldığı ve büyük kısmının stres ve kaygı yaşadığı bildirilmiştir (4). Bizim çalışmamıza göre de, hastaların egzersiz yapmalarında ve diyet düzenlerinde olumsuz yönde etkilenim olması, literatüre benzer şekilde pandeminin olumsuz etkileri arasında sayılabilir.

Warfarin ile yönetilen, opere kalp kapak hastaları ve valvular atriyal fibrilasyonu olan hastalar pandemi döneminde INR takibi yapılmasında birtakım problemler yaşamışlardır. Yapılan çalışmalarda INR değerinin, terapötik aralıkta olduğunu gösteren transtiretin değerinin, pandemi öncesindeki değerlerine göre, pandemi sırasında daha düşük olduğu bildirilmiştir (5,6). Çalışmamızda da bununla uyumlu olarak warfarin kullanan hastaların büyük çoğunluğunda INR takiplerinin aksadığı tespit edilmiştir.

Bilişim teknolojilerinin her geçen gün gelişmesi ile, teletıp uygulamalarının sağlık hizmetlerinin sunumundaki yeri ve önemi artmaktadır. Genel olarak uzaktan verilen sağlık hizmetleri olarak tanımlanan teletıp kapsamında; sanal gerçeklik, interaktif görüntüleme yöntemleri ve bilişim uygulamalarını bulunmaktadır (7). 2016 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından

bildirilen küresel e-sağlık anketi raporuna göre telesağlık, “hastaların ve sağlık hizmeti sağlayıcılarının birbirlerinden uzak olduğu durumda sunulan sağlık hizmeti” olarak tanımlanmıştır. Teletıp teknolojileri kullanılarak hastaların tanı ve tedaviye yönelik bilgilendirilmesi, aradaki coğrafi uzaklıkların aşılması ve bu sayede tedavi sonuçlarına katkıda bulunulmasının amaçlandığı belirtilmiştir (8). COVID-19 pandemisi sürecinde uygulanan sosyal izolasyon nedeniyle etkileşimin kısıtlanması, teletıbbın kullanım alanlarının çoğalmasını gündeme getirmiştir. Pandemi döneminde sağlık kuruluşlarına erişemeyen ya da başvurmaktan kaçınan hastalara internet üzerinden görüntülü görüşme ile sağlık hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Teletıp yöntemi ile hekimlerin hastalarının yanında bulunması, hastaların büyük çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmış ve bu dönemde uygulanmıştır. Bu yöntemlerle birtakım olumsuz durumların azalması ve atlatılmasının yanında, hastaların kendilerini yalnız hissetmeyerek kaygı düzeylerinin azalması sağlanabilir (9). Bizim çalışmamıza katılan hastalarda literatüre benzer şekilde çeşitli teletıp yöntemlerini kullanarak pandemi döneminde sağlık sorunlarını yönetmeye çalışmışlardır. Hastaların hemen hemen tamamı bu tür elektronik sistemlerin faydalı olduğunu bildirmişlerdir. Ülkemizde pandemi döneminde hastaların mağduriyetini önlemek amaçlı, kronik hastalığı olanlarda ilaç raporları uzatılmış ve eczanelerden reçetesiz ilaç temini sağlanmıştır. Bizim çalışmamızda da hemen hemen hastaların yarısı bu uygulamayı kullanmışlardır.

SONUÇLAR

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisi kardiyak ve non-kardiyak kronik hastalığı olan hastaların tanı, tedavi ve takiplerinde, birtakım olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bu dönemde, kronik hastalıkların yönetiminde yeni teknolojik yöntemler geliştirilmiş olup, yapılan uygulamaların etkinliğini değerlendirmek açısından geniş ölçekli randomize çalışmalara ihtiyaç vardır.

* Etik

Etik Kurul Onayı: Çalışma yerel etik kurul tarafından onaylanmıştır.

Hasta Onayı: Anket çalışması.

Hakem Değerlendirmesi: Editörler kurulu dışında olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir.

Finansal Destek: Herhangi bir kurum veya kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Goodman RA, Posner SF, Huang ES, Parekh AK, Koh HK. Defining and measuring chronic conditions: imperatives for research, policy, program, and practice. *Prev Chronic Dis* 2013;10:E66.
2. KZ Ferda. COVID-19 Perspektifinden Sigaraya Bakış. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi* 2020;12:48-53.
3. Gamsızkan Z, Kaya A, Sungur MA, Tuncel MC, Özdemir F, Baştan GG, et al. Effects of the COVID-19 Pandemic on Smoking. *Konuralp Medical Journal* 2021;13:468-473.
4. Aşkın R, Zeybek Z, Bozkurt Y. Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2020;19:304-318.
5. Dincer S, Kolcu M. Investigation of the Nutrition Habits of the Society in the Covid-19 Pandemic: The Case of Istanbul. *Turk J Diab Obes* 2021;5(2):193-201.
6. Emren ZY, Şenöz O, Erseçgin A, Emren SV. Evaluation of Bleeding Rate and Time in Therapeutic Range in Patients Using Warfarin Before and During the COVID-19 Pandemic-Warfarin Treatment in COVID-19. *Clin Appl Thromb Hemost* 2021;27:10760296211021495.
7. Aktan A, Guzel T, Arslan B, Ozbek M, Demir M, Aslan B. The effect of COVID-19 pandemic on time in therapeutic range in patients using warfarin. *International Journal of the Cardiovascular Academy* 2022;8(1):20-23.
8. World Health Organization. Global diffusion of eHealth: Making Universal Health Coverage Achievable: Report of the third global survey on eHealth [Internet]. 2016. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/252529>
9. Galiero R, Pafundi PC, Nevola R, Rinaldi L, Acierno C, Caturano A, et al. The Importance of Telemedicine during COVID-19 Pandemic: A Focus on Diabetic Retinopathy. *Journal of Diabetes Research* 2020;1-8.